Lévai Csaba

Feketék az USA-ban

VISSZHANG - LXIV. évfolyam, 36. szám, 2020. szeptember 4.

Nagy ívű áttekintést tett közzé Berend T. Iván professzor az Egyesült Államokbeli afroamerikai népesség múltjáról, jelenlegi helyzetéről és jövőjének lehetséges alakulásáról (*Kicsordult a pohár, ÉS,* 2020/34., augusztus 19.). Írása történelmi elemzést tartalmazó része azonban számos pontatlanságot és tévedést tartalmaz. Azt írja, hogy az első fekete-afrikai rabszolgákat egy portugál hajó szállította Angolából az akkor angol gyarmat Virginiába 1619-ben. Valójában azok az afrikai rabszolgák, akikre Berend professzor gondol, 1619 augusztusában nem egy portugál, hanem egy holland hajó fedélzetén érkeztek Virginiába. A holland hajó – egy angol hajóval együttműködve – egy, az angolai Luandából a mexikói Vera Cruz kikötőjébe tartó portugál rabszolgaszállító hajót fosztott ki, s e zsákmány egy részét igyekezett Virginiában értékesíteni. Ráadásul 1995-ben Virginia gyarmatosainak egy olyan névjegyzékét is megtalálták az amerikai kutatók, amely az 1619. március eleji állapotokat mutatja, s amely szerint már ekkor 32 fekete – 15 férfi és 17 nő – élt a gyarmaton „számos ültetvényes szolgálatában". Amint Berend professzor fogalmaz, *„[e]zt a szállítmányt számtalan újabb követte, s a behurcolt fekete rabszolgák, a 12-13 millió »nigger« 1790-ben az ország lakosságának 18 százalékát tette ki".* Ez a megfogalmazás több okból is nagyon pontatlan és félrevezető. Egyrészt azt sugallja, hogy 1619 és 1790 között 12-13 millió afrikai rabszolgát hurcoltak volna a későbbi Amerikai Egyesült Államok területére. Erről azonban szó sem volt. A 12-13 milliós szám az 1501 és 1875 között Afrikából összesen elhurcolt és zömmel az amerikai kontinensre került rabszolgák becsült száma, nem pedig az Egyesült Államok későbbi területére szállított rabszolgákra vonatkozik. A kora újkori atlanti-óceáni rabszolga-kereskedelem adatait tartalmazó, folyamatosan bővülő adatbázis 2020. augusztus 19-i adatai szerint 1501 és 1875 között 10 665 426 rabszolgát szállítottak el Afrikából, s közülük 9 203 597 fő érkezett meg az amerikai kontinens különböző célállomásaira. Minthogy a források hiányosak, a tényleges számok ennél magasabbak lehettek, s ezért szokás a Berend professzor által is idézett számokat emlegetni. Viszont az Egyesült Államok későbbi területére „mindössze" 365 713 afrikai rabszolgát szállítottak, zömüket a XVIII. század folyamán. De Berend professzor megfogalmazása azért is félrevezető, mert azt sugallja, mintha az Egyesült Államok össznépességének ez a 12-13 millió „nigger" alkotta volna a 18 százalékát (egészen pontosan a 17,8 százalékát). Valójában az 1790-ben tartott első népszámlálás idején az Egyesült Államok összlakossága 3 929 214 fő volt, s ebből 697 897 fő a fekete afrikai származásúak száma. Berend professzor arra is utal, hogy *„Észak-Amerika (és Anglia) gazdasági felemelkedését a gazdaságtörténeti irodalom az úgynevezett »háromszög-kereskedelemmel« magyarázza: angol (és más) rabszolga-kereskedők szállították az afrikai gyarmatokról a rabszolga-munkaerőt Amerikába, hogy aztán azok termeljék meg a déli pamut- és dohányültetvényeken Amerika legfőbb exportcikkeit és szállítsák a nyersanyagot a XVIII. század végétől kibontakozó angol ipari forradalom vezető textiliparának".* A kérdésre vonatkozó újabb szakirodalom tükrében ezzel a mondattal is több probléma van. Az utóbbi évtizedek szakirodalma erősen kétségbe vonta azt, hogy a földrajzi adottságok, az uralkodó szélviszonyok és a rabszolga-kereskedelemben alkalmazott speciális hajótípusok miatt a „háromszög-kereskedelem" valóban abban a formában működött volna, hogy a rabszolga-kereskedelemben részt vevő hajók maguk járták volna végig az Európa–Afrika–Amerika–Európa útvonalat. Arról is kiterjedt szakmai vita zajlik, hogy a rabszolga-kereskedelem és az ahhoz kapcsolódó gazdasági ágazatok milyen szerepet játszottak az észak-amerikai és a brit iparosítás finanszírozásában. Jómagam még nem olvastam olyan véleményt, amely ezt a vitát egyértelműen lezárta volna. Pamutültetvényekről még nem hallottam, Berend professzor nyilván a brit, majd az 1810-es évektől kibontakozó új-angliai pamutipar számára nyersanyagot biztosító gyapotültetvényekre gondolt, ezek termelése azonban csak a XVIII. század végétől lendült fel itt nem részletezendő fejleményeknek is köszönhetően. Az 1790-es évek

előtt a dohány és a rizs voltak az észak-amerikai Dél legfontosabb exportterményei. Berend professzor szövege azt sugallja, mintha a Virginiában 1831-ben kirobbant, úgynevezett Nat Turner-féle felkelés lett volna a fekete-afrikai származású rabszolgák első megmozdulása az Egyesült Államokban. Valójában már a gyarmati korban voltak ilyenek, melyek közül itt csak az 1739-ben Dél-Karolinában kibontakozott, úgynevezett Stono-felkelésre utalok. Az Egyesült Államok létrejötte után pedig Virginiában 1800-ban, Dél-Karolinában pedig 1822-ben került sor jelentősebb rabszolga-szervezkedésre. Sajnos Berend professzornak az a megállapítása sem állja meg a helyét, hogy *„[a]z amerikai északon például már a XVIII. században megszüntették a rabszolgaságot”.* Valójában a Marylandtől északra elhelyezkedő északi államok némelyikében (Pennsylvania 1780, New York 1799, New Jersey 1804) olyan fokozatos rabszolga-felszabadítási törvényeket fogadtak el, melyek eredményeként a rabszolgaság még a XIX. század első évtizedeiben is létezett ezekben az államokban. New Jersey vonatkozó törvényét már a XIX. század elején fogadták el, s előírásai értelmében még a polgárháború kirobbanásakor is élt az államban 18 „élethossziglani tanoncnak” nevezett személy, akik korábbi rabszolgai státusuk örökségeként, lényegében továbbra is a rabszolgákra jellemző jogi keretek között léteztek. Nem pontos Berend professzornak az a megállapítása sem, hogy Abraham Lincoln az 1860-as elnökválasztás alkalmával a rabszolgaság ellen lépett volna fel. Lincoln választási programja nem tartalmazta a rabszolgaság megszüntetését ott, ahol az már létezik, hanem annak további területi kiterjesztése ellen küzdött. Teljes mértékben egyetértek Berend professzorral abban, hogy a rabszolgaságot az 1865-ben elfogadott 13. alkotmánykiegészítés szüntette meg, viszont pontatlannak tartom néhány ezzel kapcsolatos megjegyzését. Azt írja, hogy *„erre 2600 évvel azután került sor, hogy az ókori Athénben Szolon archon már betiltotta a rabszolgaságot, (...) valamint két évvel az Európában utolsó cári orosz jobbágyfelszabadítást követően*”. Ismeretes, hogy Szolón Kr. e. 594-ben bevezetett intézkedései eredményeként nem a rabszolgaságot, hanem az adósrabszolgaságot szüntették meg Athénban. Az oroszországi jobbágyfelszabadításra vonatkozó cári ukázt 1861-ben hirdették ki, ami nem két, hanem négy évvel korábban történt, mint az Egyesült Államokban a 13. alkotmánykiegészítés elfogadása. A keveredést valószínűleg az okozza, hogy 1863. január elsején lépett életbe a Lincoln elnök által kihirdetett *Rabszolgafelszabadítási nyilatkozat,* amely azonban csak a „lázadó” államok területén élő rabszolgákat tette szabaddá, de az északi unióban maradt államokban élőkre nem vonatkozott. Berend professzor erre gondolhatott, amikor két év különbséget emlegetett az oroszországi jobbágyfelszabadítás és az Egyesült Államok-beli rabszolgafelszabadítás között. Az ország teljes területére vonatkozóan azonban csak a 13. alkotmánykiegészítés vetett véget a rabszolgaságnak. További problémát jelent, hogy nem az oroszországi volt az utolsó jobbágyfelszabadítás Európában, hiszen a frissen létrejött román államban ezt csak 1864-ben iktatták törvénybe.

Az 1980-as évek közepén, a gazdaságtörténet iránt is élénken érdeklődő történelem szakos debreceni egyetemistaként óriási szakmai hatást gyakorolt rám Berend professzor *Válságos évtizedek* című kötete, nem is beszélve azokról a ma is alapvető gazdaságtörténeti opusokról, amelyeket barátjával – debreceni professzorommal –, Ránki Györggyel jegyzett. Akkoriban a kora újkori és újkori Európa iparosodásának története érdekelt leginkább, s valóságos „Bibliaként” forgattam kettejük *Európa gazdasága a 19. században, 1780–1914* című kötetét. Pont az a könyv volt, amire akkor a legnagyobb szükségem volt, s amelyet ma is használok az oktatásban. Berend professzort a XX. századi magyar gazdaságtörténet-írás és tudományos élet kiemelkedő, meghatározó alakjának tekintem. Mégsem mehetek el azon pontatlanságok és hibák mellett, amelyek – sajnos – ebben az írásában benne maradtak, és amelynek fő mondanivalójával magam is egyetértek.